

УДК 656.072(477):347.763(477)

ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ: ОСОБЛИВОСТІ Й ІСТОТНІ УМОВИ

Уляна ГРИШКО,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена характеристиці договору перевезення вантажу автомобільним транспортом і виокремленню такої його особливості: сторонами є перевізник (юридична особа, в окремих випадках, фізична особа-підприємець) зі спеціальною правосуб'єктністю, яка визначена Законом України «Про транспорт», і замовник (вантажовідправник і вантажоодержувач). Проаналізувавши норми Цивільного кодексу України та Закону України «Про автомобільний транспорт», можемо визначити такі істотні умови договору перевезення вантажу, як предмет договору (послуги з навантаження, перевезення та розвантаження вантажу); ціна/провізна плата за договором перевезення вантажу, яка визначається перевізником залежно від ваги вантажу, кілометра пробігу тощо; строк доставки вантажу, який охоплює період з моменту здачі вантажу до перевезення, знаходження вантажу в дорозі й прибуття вантажу до пункту призначення.

Ключові слова: договір перевезення вантажу, перевізник, вантажоотримувач, вантажовідправник, істотні умови, предмет договору.

CONTRACT OF TRANSPORTATION THE CARGO: FEATURES AND ESSENTIAL CONDITIONS

Uliana HRYSHKO,
Candidate of Law Sciences, Lecturer at the Department of Civil Law
Educational and Scientific Law Institute
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SUMMARY

The article is devoted to the characterization of the contract of transportation the cargo and the distinction of such features: the parties are the carrier (a legal entity or individual-the entrepreneur) with a special legal personality, which is defined by the Law of Ukraine "On Transport" and the customer (shipper and consignee).

Analysis the norms of the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Road Transport", we can determine the following essential conditions of the contract of carriage of goods, as: the subject of the contract (services for loading, transportation and unloading of goods); price/shipping fee according to the contract of carriage of goods, which is determined by the carrier depending on the weight of the cargo, kilometer mileage, etc.; the period of delivery of the cargo, which covers the period from the moment of delivery of the cargo to the carriage, the location of the goods on the road and ends with the arrival of the goods to the destination.

Key words: contract of transportation the cargo, carrier, consignee, consignor, essential conditions, subject of the contract.

Постановка проблеми. Автомобільний транспорт є важливим складником Єдиної транспортної системи України. Його головними завданнями, відповідно до ст. 3 Статуту автомобільного транспорту, є повне задоволення потреб народного господарства й населення в автомобільних перевезеннях, виконання планів перевезень автомобільним транспортом вантажів і пасажирів, регулярність пасажирського автосполучення, забезпечення збереження вантажів, що перевозяться, та своєчасної доставки їх у пункти призначення.

Перевезення вантажу будь-яким видом транспорту, в тому числі автомобільним, являє собою організаційно й технічно складний процес, що складається з трьох елементів: навантаження, переміщення та вивантаження вантажу, основний із яких – саме перевезення вантажу, що здійснюється на підставі окремого договору, правове регулювання якого в загальній формі закріплено в главах 32 та 64 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Ці обставини вказують на необхідність більш детального ознайомлення зі сторонами, істотними умовами й основними характеристиками договору перевезення вантажу автомобільним транспортом.

Стан дослідження. Дослідженню питання особливостей і загальних характеристик договору перевезення вантажу в юридичній літературі приділена достатня увага. Зокрема, певні особливості договору перевезення вантажу різноманітними видами транспорту досліджені в наукових працях І.О. Безлюдько, А.В. Міщенко, Г.В. Самойленко, Л.Я. Свистун, Р.Б. Сірко, Є.Д. Стрельцова та ін. Певною мірою в науці цивільного права розглядалося розуміння істотних умов договору в працях В.А. Васильєвої, М.К. Галлянтича, Р.М. Гейнц, І.І. Зазуляка, В.В. Луця та ін. Проте питання щодо істотних умов договору перевезення вантажу автомобільним є малодослідженим у науці цивільного права.

Мета й завдання статті. З урахуванням актуальності автомобільних перевезень вантажів у повсякденному житті й невизначеності деяких особливостей договору перевезення вантажу та його істотних умов виникає необхідність його подальшого детального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Договір – одна із центральних категорій цивільного права, яку можна розглядати в широкому значенні в декількох аспектах: як юридичний факт, як правовідношення, як нормативний документ,

як форму реалізації цивільної правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин [1, с. 29].

Для детального розгляду договору перевезення вантажу приймаємо розуміння «договору» як підставу виникнення правовідносин, тобто юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання і є, згідно зі ст. 11 ЦК України, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків, як правомірна дія.

Частиною 1 ст. 909 ЦК України визначено, що «договором перевезення вантажу є договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установлений законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату».

Визначення договору перевезення вантажу автомобільним транспортом міститься в ст. 46 Статуту автомобільного транспорту й передбачає, що за договором перевезення вантажу автотранспортне підприємство або організація зобов'язуються доставити ввірений їм вантажовідправником вантаж до пункту призначення й видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [2].

Договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі, до якої висуваються спеціальні вимоги, передбачені ч. 3 ст. 909 ЦК України, відповідно до яких «укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням транспортної накладної (коносаменту або іншого документа, встановленого транспортними кодексами (статутами). Перевізник зобов'язаний забезпечувати вантажовідправників бланками перевізних документів згідно з правилами здійснення відповідних перевезень» [3].

Сторонами договору є перевізник і відправник, проте участь у виконанні договірних зобов'язань бере отримувач вантажу – особа, визначена відправником, яка може й не брати участі в укладенні договору перевезення вантажу, проте повинна мати договірні відносини з відправником (скажімо, бути покупцем за договором поставки, укладеним із відправником).

Перевізником є особа (юридична, в окремих випадках, фізична) зі спеціальною правосуб'єктністю, що впливає із Закону України «Про транспорт». Згідно зі ст. 6 цього Закону, «перевезення вантажів, надання інших транспортних послуг, експлуатація і ремонт шляхів сполучення здійснюються залізницями, пароплавствами, портами (пристанями), автомобільними, авіаційними, дорожніми підприємствами та організаціями, якщо це передбачено їх статутами» [4]. Хоча ЦК України не закріплює дефініції сторін за договором перевезення вантажу, однак такі визначення можуть бути передбачені іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, Статут автомобільного транспорту сторонами договору перевезення вантажу визначає виконавця (перевізника) та замовника (вантажовідправник і вантажодержувач).

Щодо особи вантажоотримувача в літературі виникає достатньо запитань, чи взагалі він є учасником правовідносин щодо перевезення. У радянській юридичній літературі тривалий час висловлювалася думка, згідно з якою договір перевезення вантажу – це договір на користь третьої особи (вантажотримувача). Цієї позиції дотримувалися Б.Б. Черпахин, А.Г. Гусаков, В.Н. Извольський, С.П. Гераков [5].

Існує й протилежна думка науковця Х.І. Шварца, відповідно до якої загальний договір автомобільного перевезення вантажів, що укладається на тривалий період без указівки в ньому конкретного вантажоотримувача, й конкретна угода про перевезення відповідної партії вантажу, в якій відправник та отримувач – одна й та сама особа, не є дого-

ворами на користь третьої особи [6, с. 9]. Крім того, мають місце випадки, коли в угоді про перевезення бере участь не лише вантажовідправник і перевізник, а й вантажоотримувач. У таких випадках договір перевезення також не можна вважати угодою на користь третьої особи, він набуває характеру угоди трьох осіб, причому вантажовідправник і вантажоотримувач є вантажовласниками, які послідовно змінюють одне одного й протистоять перевізникові.

Кардинально відмінною від двох попередніх є позиція Г.В. Самойленка, який зазначає, що вантажоотримувач не може вважатися стороною в договорі, оскільки він не бере участі в його укладенні й не передає вантаж відправникові. На його думку, одержувача потрібно вважати учасником угоди, а сам договір – двосторонньою угодою за участю уповноваженої особи [7, с. 84].

На нашу думку, договір перевезення вантажу доцільно визнавати трестороннім договором, оскільки за умовами договору й вантажовідправник, і вантажоотримувач, і перевізник наділяються однаковою мірою правами та обов'язками, які в певний момент припиняються у вантажовідправника й виникають у вантажоотримувача.

Цей договір перевезення ще називають комплексним договором. А.В. Міщенко пояснює це тим, що цей договір включає в себе як послуги щодо фізичного переміщення вантажів у просторі, так і зобов'язання з подачі транспортних засобів а) у відповідній кількості (залежно від обсягу вантажу), б) в технічно справному стані, в) у певний строк, г) у визначене сторонами місце, а також надання послуг із: а) завантаження/розвантаження вантажів, б) розташування вантажу в кузові автотранспортного засобу, в) зберігання вантажу, г) оформлення автосупровідних документів, д) страхування вантажів тощо [8, с. 60].

Отже, можна виділити такі ознаки договору перевезення вантажу:

- багатосторонній договір;
- за способом укладення – реальний;
- строковий договір.

Беручи до уваги те, що об'єктом цього договору є вантаж чи багаж, він є реальним і вважається укладеним із моменту вручення перевізникові вантажу чи багажу разом із супровідними документами.

Одним із ключових елементів будь-якого цивільно-правового договору є умови, щодо яких сторони досягли згоди. Серед таких умов найбільшого значення мають істотні умови договору. Доктрина цивільного права визначає, що істотними визнаються умови, які необхідні й достатні для укладання договору. Відповідно до ст. 638 ЦК України, істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів цього виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Тобто важливість визначення істотних умов договору перевезення вантажу впливає на момент укладення договору, а саме виникнення прав та обов'язків у сторін цього договору.

З положень ст. 909 ЦК України випливає, що істотними умовами договору перевезення вантажу є предмет договору та ціна. Проте подальше детальне дослідження норм глави 64 ЦК України дає нам змогу виокремити ще одну істотну умову договорів перевезення й, зокрема, договору перевезення вантажу – строк доставки вантажу.

Першою й найважливішою істотною умовою договору перевезення вантажу є предмет договору. Це єдина умова, яка є істотною для всіх договорів. Не є винятком і договори у сфері надання послуг, а саме договір перевезення вантажу.

Предметом договору перевезення вантажу є послуги з доставки довірених перевізнику матеріальних цінностей

(вантажів) у пункт призначення. Ці послуги включають у себе не тільки власне транспортування вантажів, зокрема збереження, видачу вантажу одержувачу, а й нерідко навантаження та вивантаження. Однак це не змінює мети договору перевезення – транспортування й доставка вантажів у пункт призначення, а виконання всіх інших названих дій – лише умова належного виконання обов'язків транспортною організацією [9, с. 13].

Наступною істотною умовою договору перевезення вантажу автомобільним транспортом є строк. Строк у зобов'язанні перевезення – це проміжок часу, протягом якого вантаж повинен бути доставлений у пункт призначення. Цей проміжок часу може бути передбачено договором, визначено транспортним статутом або відповідними правилами. Проте ні Статутом автомобільного транспорту, ні Правилами перевезення вантажів автомобільним транспортом не визначено строку перевезення вантажів. Отже, строк у більшості випадків визначається за згодою сторін у договорі. Тривалість терміну доставки залежить від розкладу руху, встановленого автомобільним перевізником. При цьому строк доставки вантажу буде складатися з декількох елементів, таких як час, витрачений на збереження вантажу в пункті відправлення, час на перевезення вантажу, час на видачу вантажу. Частково невирішеною ця проблема залишається й у ЦК України, зокрема в ст. 919 зазначено, що, якщо такий строк не встановлено договором і не визначено нормативно-правовими актами та правилами й за відсутності таких строків, законодавством установлено «розумний строк».

Час прибуття автомобіля для розвантаження обчислюється з моменту пред'явлення шофером товарно-транспортної накладної в пункті призначення. Автотранспортні підприємства й організації під час перевезення вантажів у міжміському сполученні зобов'язані доставляти їх на склад (квартиру) вантажоодержувача.

Виконання зобов'язань із перевезення вантажу вважається завершеним із моменту видачі його вантажоодержувачу в пункті призначення. Згідно зі ст. 72 Статуту, автотранспортне підприємство або організація видає вантаж у пункті призначення вантажоодержувачу, вказаному в товарно-транспортній накладній. Одержання вантажу засвідчується підписом і печаткою вантажоодержувача в трьох примірниках товарно-транспортної накладної.

Вантаж, не виданий одержувачу за його вимогою протягом 30 днів після закінчення строку його доставки, якщо більш тривалий строк не встановлено договором, транспортним статутом (кодексом), вважається втраченим. І в такому випадку у вантажоодержувача виникає право на відшкодування збитків за його втрату, за винятком визначених законом випадків звільнення від відповідальності перевізника.

З огляду на те що договір перевезення вантажу належить до договорів про надання послуг, з урахуванням ч. 1 ст. 903 ЦК України якщо договором передбачено надання послуг за плату, то замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі в строки й у порядку, встановлені договором. У частині 1 ст. 909 ЦК України передбачено обов'язок відправника оплатити перевезення вантажу, тому цей договір вважається відплатним (тобто платним), якщо інше не встановлено законом (ч. 1 ст. 916 ЦК України), і ціна є його істотною умовою.

Сторони самостійно визначають у договорі розмір, строк і порядок оплати послуг перевізника. Критерієм для розрахунку провізної плати може бути вартість перевезення однієї тонни вантажу, кілометра пробігу тощо. Розрахунок із перевізником замовник проводить на підставі рахунка, який виставляє перевізник, або інших товарно-транспортних документів (ТТН, дорожні листи тощо).

Розмір тарифів провізної плати на перевезення вантажу може змінюватися лише за погодженням обох сторін та у випадку настання відповідних змін на ринку надання послуг із перевезення.

У разі дотримання замовником своїх договірних зобов'язань щодо розрахунків за перевезення вантажів і надання у зв'язку з цим інших послуг перевізник може надати йому знижку в оплаті. Розмір цієї знижки визначається за домовленістю сторін.

У разі невиконання перевізником перевезення відповідно до заявки (замовлення) одержана передоплата має бути повернена замовнику не пізніше триденного терміну.

Остаточний розрахунок за перевезення вантажів провадиться замовником на підставі рахунка перевізника, який має бути виписаний не пізніше трьох днів після виконання перевезень із доданням товарно-транспортних накладних.

Рахунок за виконані перевезення виписується на підставі належним чином оформлених товарно-транспортних накладних [10].

Крім визначених істотних умов у ч. 1 ст. 909 і ст. 919 ЦК України, ч. 4 ст. 909 ЦК України вказує на те, що «законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору перевезення вантажу».

Такі особливості містить Закон України «Про автомобільний транспорт». Зокрема, згідно зі ст. 50 вказаного Закону, договір про перевезення вантажу укладається, відповідно до цивільного законодавства, між замовником і виконавцем у письмовій формі (договір, накладна, квитанція тощо).

Істотними умовами договору є такі:

- найменування та місцезнаходження сторін;
- найменування та кількість вантажу, його пакування;
- умови й термін його перевезення;
- місце та час навантаження й розвантаження;
- вартість перевезення;
- інші умови, узгоджені сторонами [11].

Підтримуємо позицію І.І. Зазуляка та Р.М. Гейнц, що такий великий перелік пунктів договору, які зараховано законодавцем до його істотних умов, говорить про надто широке розуміння поняття «істотні умови» [12, с. 76; 13]. У нашому випадку ст. 50 Закону України «Про автомобільний транспорт» також закріплює доволі широке трактування «істотних умов» договору перевезення вантажу автомобільним транспортом. Аналізуючи більш детально вищезазначені істотні умови договору, можна віднайти серед них і такі, що стосуються предмета договору (зокрема найменування та кількість вантажу; пакування місце навантаження й розвантаження), строку доставки (умови та термін перевезення; час навантаження й розвантаження), ціни договору перевезення вантажу (вартість перевезення).

Що стосується такої істотної умови, як найменування та місцезнаходження сторін, визначеної Законом України «Про автомобільний транспорт», то це більшою мірою є реквізитами сторін договору й важливою структурною частиною договору як письмового документа.

Висновки. Отже, дослідивши більш детально договір перевезення вантажу автомобільним транспортом з урахуванням норм ЦК України та спеціального транспортного законодавства, можна виокремити такі його істотні умови:

- предмет договору, який охоплює послуги з навантаження, перевезення та розвантаження вантажу;
- ціна/провізна плата за договором перевезення вантажу, яка визначається перевізником залежно від ваги вантажу, кілометра пробігу тощо;
- строк доставки вантажу, який охоплює період із моменту здачі вантажу до перевезення, знаходження вантажу в дорозі й прибуття вантажу до пункту призначення.

Список використаної літератури:

1. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. проф. В.А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.
2. Статут автомобільного транспорту від 27.06.1969 № 401. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-69-п>.
3. Цивільний кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 № 232/94. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Матвеева А. Правове становище вантажоодержувача за договором перевезення вантажів. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1295-pravove-stanovishhe-vantazhooderzhuvacha-za-dogovorom-perevezennya-vantazhiv.html>.
6. Шварц Х.И. Договор автомобильной перевозки. Москва: Изд-во МГУ, 1995. 158 с.
7. Самойленко Г.В. Договір перевезення вантажів у внутрішньому водному сполученні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Запоріжжя, 2002. 161 с.
8. Міщенко А.В. Правова природа договору перевезення вантажів. Проблеми законності. 2006. Вип. 80. С. 59–63.
9. Сірко Р.Б. Окремі аспекти реалізації договору перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні. Часопис цивілістики. Випуск 24. С. 13.

10. Правила перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні від 14.10.1997 № 363. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
11. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2001 № 2344-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
12. Гейнц Р.М. Істотні умови договору про надання комунальних послуг. Університетські наукові записки. 2009. № 4 (32). С. 76–80.
13. Зазуляк І.І. Істотні умови договору: теоретичний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 17 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Гришко Уляна Петрівна – кандидат юридичних наук, викладач кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Hryshko Uliana Petrivna – Candidate of Law Sciences, Lecturer at the Department of Civil Law Educational and Scientific Law Institute Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

hryshko.u@ukr.net